

Absztrakt

Az Arnolfini Szalon EsszéPáholy rovatában 2023-ban S. Nagy Katalin művészetszociológus esettanulmányt írt a művészfilm szocializációs folyamatáról. Az 1955–2000 közötti időszak művészfilmjei közül kiemeli azokat, amelyek máig meghatározó élmények mind a munkájában, mind az úticéljai (Rimini, Marianské Lázne, Farö-szigetek stb.) összeállításában, mind a környezete és önmaga megértésében. Miniportrét rajzol Jancsóról, Felliniről, Bergmanról, Tarkovszkijról. Elemzi a meghatározó művészfilm élményeit: *Országúton*, *Oldás és kötés*, *Tavaly Marienbadban*, *Jules és Jim*, *a Fanny és Alexander*, *Andrej Rubljov*. Kiemeli a *Fanny és Alexandert* és *A varázsfuvolát*, amelyek a karácsonyi ritusai részévé váltak az első megtekintés óta.

Abstract

Art sociologist Katalin S. Nagy in the Essay Lodge section of the Arnolfini Salon in 2023 wrote a case study on the socialization process by art movies. In this study Katalin S. Nagy singles out the art movies of the period between 1955–2000 that still define her to this day not only in her work but also in compiling travel destinations (such as Rimini, Marianské Lázne, Faroe Island, etc.) as well as in the process of understanding her environment and herself. She draws mini-portraits about the film directors M. Jancsó, F. Fellini, I. Bergman, A. Tarkovsky. She shares the analysis of her own decisive experiences derived from the art movies *The Road* (*La strada*), *Cantata* (*Oldás és kötés*), *Last Year in Marienbad* (*L'Année dernière à Marienbad*), *Jules and Jim* (*Jules et Jim*), *Fanny and Alexander*, *Andrei Rublev*. She highlights *Fanny and Alexander* and *The Magic Flute* which have become parts of her personal Christmas rituals since she watched them for the first time.

S. Nagy Katalin esszéje kincset jelent, ha egy valaha művészfilm szociológiai vizsgálatával foglalkozni akaró, valaha kutatónak készülő kezébe kerül. Mindig vágytam arra, hogy a kutatásaim kiterjedjenek egy több évtizedes művészfilm-élményről készült beszámoló alapján felrajzolható ízléstérkép elemzésére. Ez a térkép a művészfilm-befogadás változó és állandó jellemzőinek az összefoglalását tartalmazta volna. És íme, a kezembe kaptam egy 1959–2000 közötti filmes élmények térképpé összeállítható mintáját – mondhatnánk a régi kutató én-stílusában: egy 78 éves, fővárosi nő, egy professor emerita közel 50 filmet tartalmazó listáját. Mi ez, ha nem kincs!

Az első, ami szembetűnik, hogy ez a lista nemcsak a filmes paradigmaváltás egy korszakát tükrözi igazán. Azt a korszakot, ami a XX. század második felében zajlott, amikor a háború után felnőtt, moziba járó közönség és a fiatal, filmkészítés lehetőségéhez jutott csoportok egymásra találtak, és együtt kezdték hangoztatni: „Le a papa mozijával!” A lehangosabbak a francia újhullámos filmek voltak, akik már az összetartozásukat, csoportként, a filmről másként gondolkodó elnevezésükkel is demonstrálták. Ezzel is hangoztatták, hogy a számukra poros, unalmas alkotások helyett a kamerával mint „töltőtollal” írt alkotásokat szeretnének készíteni mint alkotók, és a moziban megnézni mint nézők. A filmforgalmazásnak is át kellett alakulnia, hogy intézményi hálózata is legyen az ilyen alkotásoknak. Eljött a kismozik, a filmklubok, a filmmúzeumok alapításának korszaka. A nyugati európai film-kultúrában hamarabb megjelent ez az új filmek nézésére lehetőséget nyújtó, mint a közép-európaiban (így Magyarországon is). Ehhez a szemléletváltáshoz az is hozzásegített, hogy a premier és utánjátzó mozik mellett az előbb felsorolt filmnézési intézmények is elfogadottá váljanak.

A film ne csak szórakoztató-ipari termék legyen, hanem művészetként is fogadják el a filmeket. Mivel az iskolákban nem folyt a filmkészítésnek, a műfajainak, a film történetének az oktatása, valahogy az egész világ autodidakta módon fogadta el az új szemléletű filmeket. S. Nagy Katalint ezekhez a művészfilmekhez az vitte közel, hogy a modern, európai mértékben gondolkodó (amennyiben ennek

¹ S. Nagy Katalin: Csak úgy a filmekről. Csak úgy... 16. Arnolfini Szalon Esszéportál. EsszéPáholy, 2023. január 10. Első közlés. <http://szalon.arnolfini.hu/snk-csak-ugy-a-filmekrol/>

a kijelentésnek egyforma jelentést tulajdonítunk) képzőművészek baráti körébe került. Ők a kép, a vizualitás filmen belüli jelentéseire, a modern képzőművészetre érzékenyítették őt. Mondhatnánk az esszéje alapján, hogy számára az első művészfilm a F. Fellini rendezte *Országúton* (ami még nem újhullámos alkotás volt, hanem a hagyományosabb, klasszikus irodalom és a neorealizmus hatását tartalmazta). Amikor S. Nagy Katalin a Józsa Péter vezette művészetszociológiai kutató csoport tagja lett, akkor ez a művészfilm felé fordulás még erősebbé vált, és a konzervatív magyar filmízlést az újhullámos filmes gondolkodás váltotta fel, ami-ben a hatalommal, az ideologikus értékek filmi megjelenítésével fordult szembe. Így vált a Vitányi Iván kutatóintézet munkatársaként a Jancsó Miklós rendezte alkotások rajongójává. Ott voltak a Jancsó-filmek premierjein, mert a hatalommal szemben demonstrálni akarták a jancsóvilág értelmezésének fontosságát. Innen a művészfilm irányítóként, tükröként segített a saját személyiségének alakításában, a tanyavilágból a fővárosba került helykereső fiatal értelmiség harcaiban (nem véletlen, hogy Jancsó Miklós *Oldás és kötés* filmje olyan mély hatást tett rá). A művészfilmek közül az újhullámos alkotók alapművei még inkább terápiát nyújtottak neki, és máig jelen vannak az életében (F. Truffaut: *Jules és Jim*, I. Bergman: *Fanny és Alexander*, *Varázsfuvola*). Számára az új filmek közül azok nyújtottak életre szóló élményt, amelyek tükröként-irányítóként-terápiaként egyaránt meghatározták az első befogadáskor az élményt. A művészfilmek közül a szerzői filmeket részesítette előnybe (*Tavaly Marienbadban*, *Jules és Jim*, *Fanny és Alexander*, *A varázsfuvola*).

Az első nagy művészfilm-élményét 1969-ben élte át, amikor az *Országúton*ot megnézte. „*Fellini magával ragadott, végre átéltem, hogy mi a*

művészfilm.” A film szerkezete balladai, Gelsomina története a tengerparton indul és ott is fejeződik be. Zampano képzeletében felidéződik a Gelsomina trombita szólója. A magányossá vált Zampano összeomlik a Gelsomina örökségét jelentő dallam (a művészet!) hatására. Amikor rádöbben a megváltoztathatatlanra, arra a magányra, amelyet a lány halála okoz – összeomlik. A férfi életében először mutat emberi (nem férfi, hanem emberi!) érzelmeket. A térdre rogyó Zampano elkezd zokogni. S. Nagy Katalin Fellini rajongójaként minden alkotását megnézi, sőt az *És a hajó megy* című filmjére így reagál: „*Annyira azonosultam vele, hogy azt éltem át, ha tudnék filmet rendezni, megkísérelnék hasonlókat alkotni (még filmnézőnek is elég tehetségtelen vagyok, még amatőr filmes barátaim se tudtak rávenni a hatvanas években, amikor számos underground fiatal a filmzést fedezte fel önmegvalósítási lehetőségként, hogy kicsit legalább belépjek a filmszínalás világába).*”

Bizonyos filmes élmények hosszú séták (*A kopár sziget*, *Berlin felett az ég*, *Szerelmem Hiroshima*) alatt kerültek a helyükre, vagyis órákig tartott az élmény feldolgozása. Az utazásai célpontjainak kiválasztásában segítették a művészfilmek: Rimini, Róma (F. Fellini), Marienbad (A. Resnais), Uppsala, Farö szigete (I. Bergman). A. Tarkovszkij a film és a festmény, a kép azonosságaira és különbségeire ébresztette rá. „*A rendezőnél filmkép és jelentés viszonyában többretegű a festmények érzelmi, intellektuális, kulturális üzenete, az emberi szellem kifejező jelei.*” Az esszében a művészfilmmel való találkozás keresése az unokák nemzedékének megjelenésével, hatásával mintha lezárult volna. Az unokák rajongása a nekik szánt virtuális világok feltérképezésével foglalkozó filmek felé fordult. Ők nem analizálni akarnak, hanem bóklászni, mint Aliz Csodaországban. Szívesen olvasnék arról egy esszét: vajon a mai fiatalok számára mi a filmművészet?